

EKOLOGIK JAVOBGARLIK SUG‘URTASINING YEVROPA DAVLATLARIDA QO‘LLANILISHI VA BARQAROR RIVOJLANISHGA TA’SIRI

Karimova Sayyora Abdurashid qizi

PhD, Toshkent Davlat Iqtisodiyot universiteti tayanch doktoranti, Toshkent, O‘zbekiston.

Email: sayyora9093@gmail.com

ORCID kodi:0009-0008-1950-1565

THE APPLICATION OF ENVIRONMENTAL LIABILITY INSURANCE IN EUROPEAN COUNTRIES AND ITS IMPACT ON SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Karimova Sayyora Abdurashid qizi

PhD Candidate, Tashkent State University of Economics,

Tashkent, Uzbekistan

Email: sayyora9093@gmail.com

ORCID: 0009-0008-1950-1565

Annotatsiya Mazkur maqolada Yevropa davlatlarida ekologik javobgarlik sug‘urtasining shakllanishi, huquqiy asoslari, amaliy qo‘llanish mexanizmlari va ijobiy natijalari literature review uslubida tahlil qilinadi. Tadqiqotda Yevropa Ittifoqining Environmental Liability Directive — ELD tizimi, Germaniya, Fransiya va Ispaniya tajribasi alohida o‘rganiladi. Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, ekologik javobgarlik sug‘urtasi “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyilini amaliy moliyaviy mexanizmga aylantirib, atrof-muhitga yetkazilgan zararlarni qoplash, ekologik risklarning oldini olish va korxonalar mas’uliyatini kuchaytirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Maqolaning xulosa qismida Yevropa tajribasini O‘zbekistonda qo‘llash orqali ekologik xavfsizlikni mustahkamlash, sug‘urta bozorida yashil mahsulotlarni rivojlantirish, davlat budjeti yukini kamaytirish va ESG standartlarini joriy etish imkoniyatlari asoslab beriladi.

Kalit so‘zlar: ekologik javobgarlik sug‘urtasi, Environmental Liability Directive, Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Fransiya, Ispaniya, yashil sug‘urta, ekologik risk, “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyili, O‘zbekiston.

Abstract This article analyzes the formation, legal foundations, practical implementation mechanisms, and positive outcomes of environmental liability insurance in European countries using a literature review approach. The study examines the European Union’s Environmental Liability Directive (ELD), as well as the experiences of Germany, France, and Spain. The findings show that environmental liability insurance transforms the “polluter pays” principle into a practical financial mechanism and plays an important role in compensating environmental damage, preventing environmental risks, and strengthening corporate responsibility. The conclusion substantiates the potential benefits of applying European experience in Uzbekistan, including strengthening environmental safety, developing green

insurance products in the insurance market, reducing the burden on the state budget, and introducing ESG standards.

Keywords: environmental liability insurance, Environmental Liability Directive, European Union, Germany, France, Spain, green insurance, environmental risk, “polluter pays” principle, Uzbekistan.

Аннотация В данной статье на основе подхода literature review анализируются формирование, правовые основы, механизмы практического применения и положительные результаты страхования экологической ответственности в европейских странах. В исследовании отдельно рассматриваются система Environmental Liability Directive (ELD) Европейского союза, а также опыт Германии, Франции и Испании. Результаты анализа показывают, что страхование экологической ответственности превращает принцип «загрязнитель платит» в практический финансовый механизм и играет важную роль в возмещении ущерба, нанесённого окружающей среде, предотвращении экологических рисков и усилении ответственности предприятий. В заключительной части статьи обосновываются возможности применения европейского опыта в Узбекистане, включая укрепление экологической безопасности, развитие зелёных страховых продуктов на страховом рынке, снижение нагрузки на государственный бюджет и внедрение ESG-стандартов.

Ключевые слова: страхование экологической ответственности, Environmental Liability Directive, Европейский союз, Германия, Франция, Испания, зелёное страхование, экологический риск, принцип «загрязнитель платит», Узбекистан.

Kirish. So‘nggi o‘n yilliklarda ekologik xavflar global iqtisodiy taraqqiyotning eng muhim muammolaridan biriga aylandi. Sanoat ishlab chiqarishi, kimyo sanoati, energetika, tog‘-kon faoliyati, transport va chiqindilarni boshqarish tizimidagi kamchiliklar natijasida tuproq, suv, havo va biologik xilma-xillikka yetkazilayotgan zararlarni ko‘plab davlatlarni ekologik javobgarlik mexanizmlarini kuchaytirishga majbur qilmoqda. Shu jarayonda ekologik javobgarlik sug‘urtasi atrof-muhitni muhofaza qilishning moliyaviy-huquqiy instrumenti sifatida alohida ahamiyat kasb etmoqda.

Ekologik javobgarlik sug‘urtasi — bu korxonalar yoki operator tomonidan atrof-muhitga yetkazilgan zarar oqibatlarini bartaraf etish, tiklash va kompensatsiya qilish xarajatlarini qoplashga xizmat qiluvchi sug‘urta mexanizmidir. Mazkur sug‘urta turi oddiy mulkiy sug‘urtadan farq qiladi, chunki uning asosiy obyekti nafaqat korxonalar mulki yoki uchinchi shaxslarning mulkiy manfaatlarini, balki tabiat resurslari, suv havzalari, yer, muhofaza qilinadigan turlar va tabiiy yashash muhitlari hisoblanadi.

Yevropa Ittifoqi ushbu yo‘nalishda eng rivojlangan normativ-huquqiy tajribaga ega hududlardan biridir. 2004-yilda qabul qilingan “Atrof-muhitga yetkazilgan zararining oldini olish va uni bartaraf etishga doir ekologik javobgarlik to‘g‘risidagi 2004/35/EC Direktiva” (Directive 2004/35/EC on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage — bu atrof-muhitga yetkazilgan zararining oldini olish va uni bartaraf etishga qaratilgan ekologik javobgarlikning asosiy huquqiy mexanizmini belgilovchi Yevropa Ittifoqi hujjatidir. U “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyiliga asoslanib, ekologik zarar uchun

moliyaviy javobgarlikni operator zimmasiga yuklaydi.) ekologik zararlarning oldini olish va ularni bartaraf etishga qaratilgan yagona Yevropa huquqiy asosini yaratdi [1]. Direktivada ekologik javobgarlik “polluter-pays principle”, ya’ni “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyiliga asoslanishi aniq ko‘rsatilgan [2]. (Energy Community)

Mazkur maqolaning maqsadi — Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Fransiya va Ispaniya tajribasi asosida ekologik javobgarlik sug‘urtasining joriy etilishi va ijobiy natijalarini tahlil qilish hamda ushbu tajribalarni O‘zbekiston sharoitida qo‘llash imkoniyatlarini ilmiy asoslashdan iborat.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqola **literature review** uslubida tayyorlandi. Tadqiqot davomida Yevropa Ittifoqining rasmiy hujjatlari, Yevropa Komissiyasi materiallari, Germaniya, Fransiya va Ispaniya qonunchiligi, shuningdek ekologik javobgarlik va moliyaviy kafolatlar bo‘yicha ilmiy-amaliy manbalar tahlil qilindi.

Tahlilda quyidagi yondashuvlardan foydalanildi:

birinchidan, **huquqiy-tahliliy yondashuv** orqali Environmental Liability Directive va milliy qonunchiliklar o‘rganildi;

ikkinchidan, **solishtirma tahlil** asosida Germaniya, Fransiya va Ispaniya modellarining o‘xshash va farqli jihatlari aniqlandi;

uchinchidan, **institutsional yondashuv** orqali ekologik javobgarlik sug‘urtasining davlat siyosati, nazorat organlari, sug‘urta bozori va biznes subyektlari bilan bog‘liqligi baholandi;

to‘rtinchidan, O‘zbekiston uchun amaliy moslashtirish yondashuvi asosida Yevropa tajribasining milliy sharoitga tatbiq etilishi mumkin bo‘lgan yo‘nalishlari ishlab chiqildi.

Ekologik javobgarlik sug‘urtasining nazariy mohiyati. Ekologik javobgarlik sug‘urtasining nazariy asosi uchta muhim konsepsiyaga tayanadi: ekologik javobgarlik, risklarni moliyaviy taqsimlash va barqaror rivojlanish.

Birinchidan, ekologik javobgarlik konsepsiyasi atrof-muhitga zarar yetkazgan subyekt ushbu zarar oqibatlarini bartaraf etishi kerak degan g‘oyaga asoslanadi. Yevropa Ittifoqi huquqida bu “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyili orqali ifodalanadi [3]. Bu tamoyil ekologik zarar xarajatlarini davlat yoki jamiyat zimmasiga emas, balki zarar yetkazgan iqtisodiy subyekt zimmasiga yuklaydi.

Ikkinchidan, sug‘urta risklarni moliyaviy taqsimlash vositasidir. Ekologik zarar ko‘pincha katta miqdordagi xarajatlarni talab qiladi. Masalan, kimyoviy moddaning suvga oqib ketishi, tuproqning ifloslanishi yoki biologik xilma-xillikka zarar yetishi millionlab yevro miqdoridagi tiklash xarajatlarini keltirib chiqarishi mumkin. Sug‘urta bu kabi xarajatlarni oldindan baholash va moliyaviy jihatdan qoplash imkonini beradi.

Uchinchidan, ekologik javobgarlik sug‘urtasi barqaror rivojlanish siyosati bilan chambarchas bog‘liq. Chunki u korxonalarini ekologik xavfsizlik choralarini oldindan ko‘rishga, ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilishga va ekologik boshqaruv tizimini kuchaytirishga undaydi.

Yevropa Ittifoqi tajribasi. Yevropa Ittifoqida ekologik javobgarlik tizimining asosiy huquqiy manbasi Directive 2004/35/EC hisoblanadi. Ushbu direktiva ekologik zararlarning oldini olish va ularni bartaraf etish bo‘yicha operatorlar javobgarligini belgilaydi [4]. ELDning asosiy maqsadi — “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyiliga asoslangan ekologik javobgarlik

tizimini yaratishdir [5]. (EUR-Lex— Yevropa Ittifoqi qonunchiligi, direktivalari, reglamentlari, qarorlari, sud amaliyoti va Official Journal of the European Union hujjatlariga bepul kirish imkonini beruvchi rasmiy elektron huquqiy platformadir.)

ELD uch asosiy ekologik zarar turini qamrab oladi: suv resurslariga zarar, yerga zarar hamda muhofaza qilinadigan turlar va tabiiy yashash muhitlariga zarar [6]. Bu jihat ELDni an'anaviy fuqarolik javobgarligidan farqlaydi. Chunki oddiy fuqarolik javobgarligida asosan shaxsiy zarar, mulkiy zarar yoki iqtisodiy yo'qotishlar ko'rilsa, ELD bevosita ekologik resurslarning tiklanishiga qaratilgan. (Energy Community)

Yevropa Komissiyasining ma'lumotlariga ko'ra, ELDni a'zo davlatlarda qo'llash milliy vakolatli organlar tomonidan amalga oshiriladi va ELD bo'yicha hukumat ekspertlari guruhi orqali muvofiqlashtiriladi [7]. (Environment)

ELD barcha a'zo davlatlarda majburiy ekologik sug'urtani bir xil shaklda joriy qilmagan. Biroq direktiva a'zo davlatlarni ekologik javobgarlik bo'yicha moliyaviy kafolat instrumentlari, jumladan sug'urta bozori rivojlanishini rag'batlantirishga chaqiradi [8]. Yevropa Komissiyasining 2016-yilgi REFIT baholashida moliyaviy kafolat bo'lmasa, javobgarlik mexanizmining samaradorligi cheklanishi mumkinligi qayd etilgan [9]. (ipex.eu)

Yevropa Ittifoqi tajribasining ijobiy natijalari quyidagilarda namoyon bo'ladi. Birinchidan, ekologik risklar korxonalar moliyaviy rejalashtirishining tarkibiy qismiga aylandi. Ikkinchidan, ekologik zararlarni bartaraf etishda davlat budjeti yukini kamaytirish imkoniyati paydo bo'ldi. Uchinchidan, sug'urta bozori ekologik risklarni qoplovchi maxsus mahsulotlar ishlab chiqishga yo'naltirildi. To'rtinchidan, korxonalar ekologik audit, monitoring va oldini olish choralari ko'proq e'tibor bera boshladi.

Germaniya tajribasi. Germaniya ekologik javobgarlik sohasida Yevropadagi eng rivojlangan tajribalardan biriga ega. Germaniya modelining asosiy xususiyati shundaki, ekologik javobgarlik kuchli sanoat qonunchiligi, qat'iy javobgarlik yondashuvi va rivojlangan sug'urta bozori bilan uyg'unlashgan.

Germaniyada ekologik javobgarlikning muhim huquqiy manbalaridan biri **Environmental Liability Act (nemis tilida Umwelthaftungsgesetz so'zidan olingan bolib "Atrof-muhit uchun javobgarlik to'g'risidagi qonun"-degan ma'noni anglatadi)** hisoblanadi. Ushbu qonunda ekologik ta'sir modda, gaz, bug', issiqlik, shovqin, tebranish, radiatsiya yoki boshqa omillar orqali tuproq, havo yoki suvga tarqalishi mumkinligi ko'rsatiladi [10]. (<https://www.biiicl.org/>-Britaniya xalqaro va qiyosiy huquq institutining rasmiy sayti.)

Germaniya ELD talablarini milliy qonunchilikka implementatsiya qilish uchun **Environmental Damage Act — Umweltschadensgesetz** tizimini ham shakllantirgan [11]. Ushbu huquqiy tizim ekologik zararlarning oldini olish va ularni tiklash bo'yicha operator javobgarligini mustahkamlaydi. (Environment)

Germaniya tajribasida ekologik javobgarlik sug'urtasi ko'proq bozor mexanizmlari bilan rivojlangan. Ya'ni ekologik xavfli sanoat subyektlari sug'urta qoplamasiga ehtiyoj sezadi, chunki zarar yuzaga kelganda moliyaviy javobgarlik juda yuqori bo'lishi mumkin. Shu sababli yirik sanoat korxonalari ekologik javobgarlik, ifloslanish, remediatsiya va uchinchi shaxslarga zarar yetkazish risklarini qoplovchi sug'urta mahsulotlaridan foydalanadi.

Germaniya modelining ijobiy natijalaridan biri shundaki, ekologik sug'urta korxonalarini profilaktik choralar ko'rishga undaydi. Sug'urta kompaniyalari yuqori ekologik xavfga ega korxonalarini sug'urtalashdan oldin risk baholashini amalga oshiradi. Agar korxonalar ekologik xavfsizlik standartlariga rioya qilmasa, sug'urta tarifi oshishi yoki qoplama cheklanishi mumkin. Bu esa korxonalarini texnologik modernizatsiya, chiqindilarni kamaytirish va ekologik monitoring tizimini kuchaytirishga undaydi.

Germaniya tajribasidan O'zbekiston uchun olinadigan asosiy xulosa shuki, ekologik javobgarlik sug'urtasi faqat majburiy to'lov sifatida emas, balki xavf darajasiga asoslangan risk-management tizimi sifatida joriy etilishi kerak. Ayniqsa tog'-kon sanoati, kimyo, neft-gaz, metallurgiya va energetika sohalarida Germaniya modelidagi qat'iy javobgarlik va riskga asoslangan tariflash mexanizmi samarali bo'lishi mumkin.

Fransiya tajribasi. Fransiyada ekologik javobgarlik sug'urtasi ELD talablarini milliy qonunchilikka moslashtirish orqali shakllangan. Fransiyada **Environmental Liability Law** 2008-yil 1-avgustda qabul qilingan bo'lib, u Directive 2004/35/ECni fransuz huquqiga implementatsiya qilgan [12]. Fransiya bo'yicha rasmiy tahliliy materiallarda ushbu qonun ekologik zararlarning oldini olish va ularni bartaraf etishga qaratilgani qayd etilgan [13]. (Clifford Chance)

Fransiya modelining muhim jihati shundaki, ekologik javobgarlik sug'urtasi korporativ boshqaruv, sanoat xavfsizligi va davlat ekologik nazorati bilan uzviy bog'langan. Fransiyada ekologik zarar faqat sodir bo'lgandan keyin qoplanadigan hodisa sifatida emas, balki oldindan boshqarilishi kerak bo'lgan risk sifatida qaraladi.

Fransiya tajribasida sug'urta kompaniyalari tuproq va suvning ifloslanishi, tozalash xarajatlari, uchinchi shaxslarga yetkazilgan zarar va ayrim holatlarda remediatsiya xarajatlarini qamrab oluvchi mahsulotlar taklif qiladi. Bu mahsulotlar korxonalar uchun ekologik xavflarni moliyaviy jihatdan boshqarish imkonini beradi.

Fransiya tajribasining ijobiy natijasi ekologik sug'urtaning ESG va korporativ mas'uliyat bilan bog'lanishida ko'rinadi. Korxonalar ekologik risklarni boshqarish orqali nafaqat jarimalardan qochadi, balki investorlar, banklar va jamoatchilik oldidagi ishonchligini oshiradi. Bu esa ekologik javobgarlik sug'urtasini korporativ strategiyaning bir qismiga aylantiradi.

Fransiya tajribasi O'zbekiston uchun ayniqsa muhim, chunki O'zbekistonda ham yirik korxonalar faoliyatini ESG mezonlari bilan bog'lash zarurati kuchayib bormoqda. Ekologik javobgarlik sug'urtasi ESG hisobotlari, ekologik audit va korporativ boshqaruv tizimi bilan integratsiya qilinsa, u real ta'sirga ega mexanizmga aylanishi mumkin.

Ispaniya tajribasi. Ispaniya ekologik javobgarlik sug'urtasi bo'yicha Yevropadagi eng amaliy va aniq modellaridan birini shakllantirgan. Ispaniyada **Law 26/2007 on Environmental Liability** ELD talablarini milliy huquqqa kiritgan va ekologik javobgarlikning oldini olish hamda tiklash mexanizmlarini belgilagan [14]. Ispaniya Ekologik o'tish vazirligi materiallarida Law 26/2007 ekologik zarar yoki zarar xavfi mavjud bo'lgan holatlarda qo'llanishi ko'rsatilgan [15]. (MITECO— Ispaniyaning Ekologik o'tish va demografik muammolar bo'yicha vazirligi bo'lib, mamlakatda iqlim siyosati, ekologik javobgarlik, suv

resurslari, bioxilma-xillik, energetika va atrof-muhitni muhofaza qilish yo‘nalishlarida davlat siyosatini shakllantiruvchi asosiy vakolatli organ hisoblanadi.)

Ispaniya modelining eng muhim jihati — ayrim operatorlar uchun ekologik javobgarlik bo‘yicha moliyaviy kafolatning majburiyligidir. Yevropa Komissiyasi Ispaniyani ELDni amalga oshirishdagi yaxshi amaliyot namunasi sifatida keltirib, Law 26/2007 ayrim operatorlardan ekologik javobgarlik uchun moliyaviy kafolat talab qilishini qayd etadi [16].

Ispaniyada ekologik risklarni baholash va majburiy moliyaviy kafolat miqdorini hisoblash uchun ARM, IDM va MORA kabi vositalar ishlab chiqilgan [17]. Bu vositalar operatorlarga ekologik xavf darajasini aniqlash, ehtimoliy zarar miqdorini baholash va zarur moliyaviy kafolat hajmini belgilashda yordam beradi.

Ispaniya tajribasining ijobiy natijalari bir necha yo‘nalishda ko‘rinadi. Birinchidan, yuqori xavfli faoliyat yurituvchi korxonalar ekologik risklarini aniq baholashga majbur bo‘ladi. Ikkinchidan, davlat organlari operatorlarning moliyaviy tayyorgarligini nazorat qila oladi. Uchinchidan, sug‘urta bozori ekologik javobgarlik bo‘yicha maxsus mahsulotlar ishlab chiqadi. To‘rtinchidan, ekologik zarar yuzaga kelganda tiklash xarajatlari bo‘yicha noaniqlik kamayadi.

O‘zbekiston uchun Ispaniya modeli eng amaliy yo‘nalishlardan biri bo‘lishi mumkin. Chunki ekologik javobgarlik sug‘urtasini birdaniga barcha sohalarga joriy etish murakkab. Ispaniya tajribasiga asoslanib, avvalo yuqori ekologik xavfga ega sohalar — kimyo sanoati, neft-gaz, tog‘-kon, metallurgiya, chiqindi poligonlari, energetika obyektlari va yirik qurilish loyihalari uchun majburiy moliyaviy kafolat tizimini bosqichma-bosqich joriy etish maqsadga muvofiq bo‘ladi.

Yevropa tajribasining umumiy ijobiy natijalari. Yevropa Ittifoqi, Germaniya, Fransiya va Ispaniya tajribalarini umumlashtirganda, ekologik javobgarlik sug‘urtasining bir nechta muhim ijobiy natijalarini ko‘rish mumkin.

Birinchidan, ekologik zararlarning oldini olish kuchayadi. Sug‘urta kompaniyalari ekologik xavf yuqori bo‘lgan korxonalarni sug‘urtalashdan oldin risk baholashini amalga oshiradi. Bu esa korxonalarni xavfsizlik standartlariga rioya qilishga undaydi.

Ikkinchidan, ekologik zararlarni bartaraf etish xarajatlari davlat budjetiga emas, zarar yetkazuvchi subyekt zimmasiga yuklanadi. Bu “ifloslantiruvchi to‘laydi” tamoyilining amaliy ifodasidir.

Uchinchidan, ekologik risklar iqtisodiy hisob-kitobga kiritiladi. Korxonalar ekologik xavfni tashqi omil sifatida emas, balki real moliyaviy majburiyat sifatida qabul qiladi.

To‘rtinchidan, sug‘urta bozori diversifikatsiyalanadi. Ekologik javobgarlik sug‘urtasi, ifloslanish sug‘urtasi, remediatsiya xarajatlari sug‘urtasi va tabiiy resurslarga zarar sug‘urtasi kabi yangi mahsulotlar shakllanadi.

Beshinchidan, ESG va yashil moliya rivojlanadi. Ekologik javobgarlik sug‘urtasi korxonalarni ekologik hisobot yuritish, risklarni ochiqlash va investorlarga barqarorlik bo‘yicha ishonchli ma‘lumot taqdim etishga undaydi.

O‘zbekiston uchun qo‘llash imkoniyatlari. Yevropa tajribasi O‘zbekiston uchun dolzarb ahamiyatga ega. O‘zbekistonda sanoatlashuv, urbanizatsiya, energetika, tog‘-kon va kimyo sanoati rivojlanayotgan bir sharoitda ekologik risklarni moliyaviy boshqarish mexanizmlarini yaratish zarur.

Birinchiidan, ekologik javobgarlik sug'urtasi O'zbekistonda korxonalar mas'uliyatini oshiradi. Hozirgi sharoitda ko'plab korxonalar ekologik zarar ehtimolini yetarlicha moliyaviy rejalashtirmaydi. Sug'urta talabi esa ularni oldindan ekologik audit o'tkazishga, xavf manbalarini aniqlashga va profilaktik choralar ko'rishga majbur qiladi.

Ikkinchiidan, davlat budjeti yukini kamaytiradi. Ekologik zarar yuzaga kelganda tozalash, tiklash va kompensatsiya xarajatlari ko'pincha katta mablag' talab qiladi. Agar korxonalar ekologik javobgarlik sug'urtasiga ega bo'lsa, ushbu xarajatlarning muhim qismi sug'urta mexanizmi orqali qoplanadi.

Uchinchiidan, O'zbekiston sug'urta bozorida yangi yashil mahsulotlar paydo bo'ladi. Ekologik javobgarlik sug'urtasi, qayta tiklanuvchi energiya loyihalarini sug'urtalash, chiqindi boshqaruvi sug'urtasi, qishloq xo'jaligida iqlim risklari sug'urtasi kabi mahsulotlar sug'urta sektorining yangi rivojlanish yo'nalishlarini shakllantiradi.

To'rtinchiidan, ESG standartlarini joriy etish tezlashadi. Agar ekologik javobgarlik sug'urtasi korporativ boshqaruv, ekologik hisobot va yashil moliyalashtirish tizimi bilan bog'lansa, korxonalar ekologik risklarini aniq ko'rsatishga majbur bo'ladi.

Beshinchiidan, xalqaro investorlar uchun ishonchli muhit shakllanadi. Bugungi kunda xalqaro moliya institutlari ekologik xavfsizlik, ESG va barqarorlik talablariga katta e'tibor bermoqda. Ekologik javobgarlik sug'urtasi mavjudligi investorlar uchun risklarning boshqarilayotganini ko'rsatadi.

O'zbekiston uchun taklif etiladigan model. Yevropa tajribasidan kelib chiqib, O'zbekistonda ekologik javobgarlik sug'urtasini quyidagi bosqichlarda joriy etish maqsadga muvofiq.

1-bosqich — huquqiy bazani shakllantirish. Ekologik javobgarlik sug'urtasi tushunchasi, sug'urta hodisasi, ekologik zarar turlari, operator javobgarligi va kompensatsiya tartibi qonunchilikda aniq belgilanishi zarur.

2-bosqich — yuqori xavfli sohalarni aniqlash. Kimyo sanoati, neft-gaz, tog'-kon, metallurgiya, chiqindi poligonlari, energetika va yirik qurilish obyektlari birinchi navbatda qamrab olinishi kerak.

3-bosqich — majburiy moliyaviy kafolat tizimini joriy etish. Ispaniya tajribasiga asoslanib, yuqori xavfli operatorlardan sug'urta polisi, bank kafolati yoki ekologik fondga badal talab qilinishi mumkin.

4-bosqich — ekologik riskni baholash metodikasini ishlab chiqish. Milliy ARM-IDM-MORAgaga o'xshash metodika yaratilib, zarar ehtimoli, zarar ko'lami, tiklash xarajatlari va operator faoliyati hisobga olinishi kerak.

5-bosqich — sug'urta mahsulotlari standartlarini ishlab chiqish. Sug'urta qoplamasi, limitlar, istisnolar, tariflash mezonlari va remediatsiya xarajatlari aniq ko'rsatilishi zarur.

6-bosqich — monitoring va shaffoflik. Ekologiya organlari, sug'urta bozorini tartibga soluvchi organlar va mahalliy hokimiyatlar o'rtasida axborot almashinuvi yo'lga qo'yilishi kerak.

Xulosa. Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, ekologik javobgarlik sug'urtasi zamonaviy ekologik siyosatning muhim moliyaviy-huquqiy mexanizmidir. Yevropa Ittifoqining Environmental Liability Directive tizimi "ifloslantiruvchi to'laydi" tamoyilini amaliy

mexanizmga aylantirdi. Germaniya tajribasi ekologik javobgarlik sug‘urtasining kuchli sanoat iqtisodiyoti va qat’iy javobgarlik tizimi bilan uyg‘un ishlashini ko‘rsatadi. Fransiya tajribasi ekologik sug‘urtaning ESG, korporativ boshqaruv va davlat ekologik nazorati bilan bog‘lanishi zarurligini tasdiqlaydi. Ispaniya tajribasi esa majburiy moliyaviy kafolatlar orqali ekologik javobgarlik sug‘urtasini amaliyotga samarali joriy etish mumkinligini namoyon qiladi.

Agar ushbu tajribalar O‘zbekistonda bosqichma-bosqich qo‘llanilsa, birinchidan, sanoat korxonalarining ekologik mas’uliyati oshadi. Ikkinchidan, ekologik zararlarni bartaraf etish xarajatlari davlat budjetidan emas, zarar yetkazgan subyekt yoki uning sug‘urtalovchisi hisobidan qoplanadi. Uchinchidan, sug‘urta bozorida yashil sug‘urta mahsulotlari shakllanadi. To‘rtinchidan, ESG standartlari va ekologik audit tizimi rivojlanadi. Beshinchidan, O‘zbekiston iqtisodiyotida ekologik risklarni moliyaviy boshqarish madaniyati shakllanadi.

Shu bois O‘zbekiston uchun eng maqbul yondashuv — Ispaniya kabi yuqori xavfli sohalarda majburiy moliyaviy kafolat tizimini joriy etish, Germaniya kabi qat’iy javobgarlik va riskga asoslangan sug‘urta tariflarini ishlab chiqish, Fransiya kabi ekologik sug‘urtani ESG va korporativ boshqaruv tizimi bilan integratsiya qilishdir. Bunday kompleks yondashuv O‘zbekistonda ekologik xavfsizlikni mustahkamlash, barqaror rivojlanish tamoyillarini moliyaviy mexanizmlar bilan qo‘llab-quvvatlash va yashil iqtisodiyotga o‘tish jarayonini tezlashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. European Parliament and Council. (2004). *Directive 2004/35/EC on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage*. Official Journal of the European Union.
2. European Commission. (n.d.). *Environmental Liability*. Directorate-General for Environment.
3. European Commission. (n.d.). *Environmental Liability Directive: Implementation in Member States*.
4. European Commission. (n.d.). *Best practices on Environmental Liability Directive implementation*.
5. European Commission. (2016). *Report from the Commission to the Council and the European Parliament under Article 18(2) of Directive 2004/35/EC*.
6. European Commission. (2016). *REFIT evaluation of the Environmental Liability Directive*. Commission Staff Working Document.
7. European Commission. (2021). *Guidelines providing a common understanding of the term “environmental damage” as defined in Article 2 of Directive 2004/35/EC*. Official Journal of the European Union.
8. Fogleman, V. (2020). *Improving financial security in the context of the Environmental Liability Directive*. European Commission.
9. Ecologic Institute. (2020). *Improving financial security in the context of the Environmental Liability Directive*.

10. Federal Republic of Germany. (1990). *Environmental Liability Act — Umwelthaftungsgesetz.*
11. Federal Republic of Germany. (2007). *Environmental Damage Act — Umweltschadensgesetz.*
12. German Federal Environment Agency. (n.d.). *Environmental liability and environmental damage law.*
13. Ministry for Ecological Transition and Demographic Challenge of Spain. (2019). *Environmental liability regulations in Spain.*
14. Kingdom of Spain. (2007). *Law 26/2007 on Environmental Liability.*
15. Consorcio de Compensación de Seguros. (2019). *Risk management and environmental liability.*
16. Clifford Chance. (2012). *Q&A on environmental law in France.*
17. French Republic. (2008). *Law relating to Environmental Liability and adaptation of various provisions to EU Environmental Law.*